Якимович Т. Д. Розвивальний потенціал творчих робіт у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців / Т. Д. Якимович // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності : збірник наукових праць — Випуск № 8. — Львів: ЛДУ БЖД, 2013. — С. 305-309.

УДК 377.1

Якимович Т.Д., к.пед.н., старший науковий співробітник
Львівський науково-практичний центр
професійно-технічної освіти НАПН України

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧИХ РОБІТ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Обґрунтувано систему розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців під час професійного навчання. Досліджено етапи формування професійних умінь, рівні формування професійних якостей. Проаналізовано принципи організації професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців. Охарактеризовано етапи та рівні професійно-практичної підготовки фахівців. Визначені педагогічні умови, що забезпечують розвиваючий потенціал творчих робіт у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: *творчість, творча діяльність, творчий потенціал, професійне навчання, професійні вміння, професійні якості, професійно-практична підготовка.*

У сучасних умовах розвитку суспільства і виробництва ускладнилися завдання підготовки фахівців, що не лише мають достатній запас професійних знань і умінь, а й володіють творчою індивідуальністю та готовністю успішно реалізувати свій творчий потенціал. Тому навчально-виробничий процес потребує модернізації та впровадження інноваційних форм і методів, що розвивають пізнавальну і творчу діяльність майбутніх фахівців.

Сутність розвиваючої функції навчання і умови її результативності в процесі навчання досліджували Ю. Бабанський, В. Давидов, З. Калмикова, Є. Кабанова-Меллер І. Лернер, Н. Менчинська та ін). Для виявлення психологічних механізмів розвитку творчості важливими є роботи, що розглядають людину як суб'єкта діяльності (Б. Ананьев, .О. Леонтьев, О. Петровський, С. Рубінштейн та ін.) та дослідження особливостей навчально-професійної діяльності студентів, орієнтованої на їх саморозвиток (В. Андрєєв, П. Підкасистий, В. Сластенін та ін.).

Проведений нами аналіз педагогічних досліджень показує зосередженість їх на реалізації освітньої та виховної функцій професійного навчання. При цьому розвиваюча функція залишається супутньою, а можливості її результативної реалізації не дослідженими. Учені переважно звертаються до вивчення окремих аспектів розвитку творчості у процесі навчання, не розглядаючи її як цілісне педагогічне явище.

Виникає суперечність між потребою майбутнього фахівця в розвитку творчого потенціалу під час професійного навчання та відсутністю механізму його реалізації. Це дозволяє сформулювати проблему, яка полягає в необхідності наукового обґрунтування і практичної реалізації можливостей розвитку професійної творчої компетенції майбутніх фахівці під час професійного навчання.

Мета даної статті обґрунтувати систему розвитку творчого потенціалу (професійної творчої компетенції та творчої діяльності) майбутніх фахівців під час професійного навчання.

На основі взаємодії суб'єкта з дійсністю формуються внутрішні, ідеальні дії, які виконуються в розумовому плані і забезпечують людині всесторонній розвиток (П. Гальперін). Розвиваюча функція навчання виявляється в процесі навчання в позитивних змінах інтелектуальних, особових, поведінкових і діяльнісних характеристик учня. Тому розвиваючою метою пофесійного навчання є розвиток професійно важливих якостей

майбутнього фахівця (професійної мови, мислення, здібностей, сенсорної, рухової, емоційно-вольової сфер), а одним з розвиваючих завдань є підвищення творчого потенціалу майбутніх фахівців. У процесі професійного навчання розвиваються професійно важливі якості, які закладені у даній особистості, зокрема, здібності, творчість, уява, креативність. Розглянемо сутність та взаємозв'язок цих якостей.

Філософи розглядають творчість як спосіб пізнання світу, особливу якість людини, здібність до самовираження і самопізнання. Для визначення особистісного феномена творчості встановлено поняття «креативность» як процес самоактуалізації особи (А. Маслоу, Д. Роджерс). В психолого-соціальному аспекті творчість визначається як процес розвитку людини, орієнтований на збагачення досвідом і створення нових матеріальних і духовних цінностей, що мають особистісну та соціальну значущість (У. Давидов, О. Матюшкін, Я. Понамарьов)

Творчість розглядається нами як діяльність зі створення чогось нового, основними ознаками її є новизна і оригінальність, як процесу, так і результату (В. Андрєєв). У творчості своєрідно поєднуються нормативні (що витікають із встановлених законів, правил) та евристичні (що виникли у процесі власного пошуку) елементи. Вона виявляється в оригінальності і новизні, як самого процесу, так і результату діяльності, в застосуванні креативного підходу в процесі вирішення теоретичних і практичних завдань, широкому спектрі професійно важливих творчих якостей, що забезпечують повноцінну реалізацію їх професійної діяльності.

Такими властивостями може володіти тільки творча особистість, здатна гнучко реагувати на динамічні зміни навколишньої дійсності і здійснювати швидке ухвалення рішень в нестандартних виробничих ситуаціях.

Здібності сприяють професійній творчості – продуктивній діяльності, здатності придумати і реалізувати щось нове. Творча професійна діяльність розглядається нами як цілісний процес, орієнтований на збагачення особистого, трудового і соціального досвіду майбутнього фахівця і передбачає освоєння знань та умінь вирішення творчих завдань.

Професійні здібності об′єднують достатньо стійкі та змінні під впливом навчання якості особистості, які сприяють успішному освоєнню певної трудової діяльності, виконання її та удосконалення. Здібності до конкретної професійної діяльності та переконання у власній відповідності фаху, які поєднуються з стійким та дієвим прагненням до освоєння цієї діяльності, спрямованістю особистості в обраній професії, визначають покликання.

Розвиненість уяви – креативність – можна вважати ключовим компонентом здібностей. Здібності сприяють формуванню професійних умінь, які є досягнутою у процесі навчання здатністю творчо використовувати знання і навички для отримання належного результату у змінних умовах діяльності. Професійні уміння у процесі формування проходять такі етапи: 1) початкові уміння; 2) недостатньо вміла діяльність; 3) окремі загальні уміння; 4) високо розвинуте уміння; 5) майстерність (К. Платонов). Обов'язковим компонентом останніх етапів формування умінь є творчість. Динаміка креативних якостей особистості відбувається у такій наступності: інтерес — творча продуктивність —розуміння — інтелектуальна активність — інтелектуальна продуктивність.

Здібності є індивідуально-особистісними якостями особистості, їх розвиток є метою освіти і навчання, вони сприяють формуванню знань та умінь, зокрема професійних, та успішній діяльності фахівця. Творчість є ключовим компонентом здібностей, властивістю мислення та діяльності, рівнем формування умінь, змістом та способом реалізації навчального або виробничого процесу. Уміння є спільним для творчості й здібностей поняттям. Таким чином, основою розвитку здібностей майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки є формування професійних знань та умінь на творчому рівні.

Результативність формування творчих професійних якостей майбутніх фахівців зумовлена чотирма основними чинниками: здібностями; прикладеними зусиллями; труднощами завдання; успіхом. Формування професійних якостей відбуваються на таких рівнях: рівень усвідомлених і зафіксованих знань та умінь; рівень готовності до застосування

знань та умінь у схожих умовах, за подібністю; рівень готовності до творчого застосування знань та умінь у новій ситуації.

Оволодіння знаннями, способами діяльності (уміннями) може відбуватися в двох основних варіантах побудови професійної підготовки: репродуктивному (відтворюючому) і продуктивному (творчому). Репродуктивний варіант включає освоєння професійних знань та умінь, їх усвідомлення та застосування на рівні репродуктивному, алгоритмічному. Продуктивний варіант професійної підготовки вимагає застосування знань та умінь на рівні пошуковому (творчому). Показником його результативності є сформованість умінь продуктивної перетворюючої діяльності.

У дослідженні Ф. Сіроткіна визначені наступні принципи організації професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців:

- системності (побудова змісту і процесу виробничого навчання на основі інтеграційних міжнаочних зв'язків, що відображають вимоги реальної практики і спеціальних організаційних форм і засобів навчання);

- безперервності і багаторівневості (побудова такої організації виробничого навчання, яка дає можливість отримання необхідного рівня кваліфікації з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб людини);

- технологічності (розробка процесу виробничого навчання; як поетапного алгоритмічного процесу, побудованого на основі виробничих технологій);

- ітегративності, що дозволяє здійснити синтез між наукою, виробництвом і освітою, забезпечує створення інтеграційного змісту освіти, взаємозв’язку стадій, методів, засобів і форм здійснення виробничого навчання [4, с.278-281].

Професійно-практична підготовка передбачає поетапне різнорівневе формування знань та умінь творчої діяльності учнів і має чотири етапи та три рівні. Виділяємо такі етапи: орієнтаційний – характеризується тим, що учень вчиться розпізнавати, розрізняти об’єкти виробничої діяльності; організаційний – це засвоєння інформації, що спонукає учнів відтворювати певні знання щодо об’єктів виробничої діяльності; тренінговий – переважно характеризується засвоєнням послідовності дій щодо для виконання виробничих завдань певного типу; ситуаційний – дозволяє переносити дії на незнайомі об’єкти і ситуації, в інші предметні галузі; дослідницький – сприяє творчому розвитку особистості. Рівні включають базовий етап розвитку творчої діяльності на основі професійно-практичної підготовки (виконання освітнього стандарту і реалізація його можливостей), етап поглибленої спеціалізованої професійної підготовки (рішення творчих професійних завдань у процесі навчання), етап розвитку творчої діяльності (розвиток творчої уяви, генерація ідей, оцінка рефлексії творчого продукту).

Кожному етапу відповідає рівень розвитку творчих здібностей, що зумовлюють успішне оволодіння діяльністю і вдосконалення в ній, здійснюється на етапах орієнтування, виконання, аналізування й осмислення. На етапі орієнтування відбувається сприйняття або самостійне формулювання умови завдання, аналіз умови завдання, відтворення (або заповнення) необхідних для вирішення знань, прогнозування процесу і результатів, формулювання гіпотези, складання плану (проекту, програми) рішення. На етапі виконання здійснюються спроби рішення завдання на основі відомих способів, зміна плану вирішення проблеми, знаходження нового способу. На етапі аналізування відбувається вирішення завдання новими способами, перевірка рішення, систематизація отриманого досвіду. На етапі осмислення важливим є вихід на нові проблеми, вирішеня проблемної ситуації за допомогою пошуку нового методу, прийому, засобів діяльності. Саме цей етап стимулює розвиток творчих здібностей особистості.

Важливими для результативної реалізації розвиваючої функції професійного навчання є:

- умови, що забезпечують ефективне управління педагогічним процесом: конкретність цілепокладання, діагностичность цілей навчання; здійснення мотиваційного і адаптаційного забезпечення навчальної діяльності; проведення повноцінної діагностики, зворотнього

зв’язку і корегувально-регулювальних заходів; організація управління рефлексії діяльністю; застосування ефективних форм контролю результатів навчання;

- умови, пов’язані із здійсненням пізнавальної діяльності майбутніх фахівців: логічно обгрунтована структуризація навчального матеріалу; застосування активних розвиваючих форм навчання (колективних форм організації навчальної діяльності, самостійної роботи); використання розвиваючих методів і засобів навчання; здійснення рівневої диференціації; індивідуальної траєкторії навчання, індивідуального темпу навчання; застосування рейтингової системи оцінки результатів навчання [2, с.21-35].

Професійний розвивиток майбутнього фахівця проявляється під час виконня творчих дипломних робіт. Це самостійна робота випускника, яка спрямована на розв’язання конкретних завдань в сфері удосконалення техніки, технології, підвищення продуктивності праці, якості продукції, розширення технологічних можливостей устаткування. Під час підготовки майбутніх кваліфікованих робітників виконання творчої роботи займає важливе місце у визначенні рівня можливості учня – випускника застосовувати набуті знання та вміння на практиці. У процесі виконання творчої роботи учні повинні показати:цілісні знання про функціонування і розвиток сфери діяльності; сформоване вміння самостійно творчо виконувати практичну роботу з цієї галузі, розвинутий апарат переходу від теоретичних знань до практичної діяльності [3, с.144].

На нашу думку, педагогічними умовами, що забезпечують розвиваючий потенціал творчих робіт у процесі професійної підготовки є: сприяння розкриттю творчого потенціалу майбутніх фахівців через підвищення мотивації виконання творчих робіт; розробка комплексу різнорівневих творчих робіт професійної спрямованості; застосування імітаційного і проектного методів навчання, що забезпечують трансформацію теоретичних знань майбутніх фахівців у власний практичний творчий досвід за допомогою виконання творчих робіт.

Здобутий у процесі творчого проектування досвід підвищує творчий потенціал майбутніх фахівців – рівень творчої компетентності та результативність творчої діяльності. Саме на основі цих компонентів можна оцінити творчі дипломні роботи випускників.

Проаналізуємо особливості творчої діяльності та творчої компетентності. Крім знань, умінь і навичок, в структуру компетенції Е. Зєєр включає мотиваційну сферу, вважаючи важливим компонентом компетентності досвід – інтеграцію в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів і прийомів рішення задач. Оскільки реалізація компетенцій відбувається в процесі виконання різноманітних видів діяльності для вирішення теоретичних і практичних завдань, то в структуру компетентності входять також професіонально важливі якості особистості, які забезпечують повноцінну реалізацію професійної діяльності фахівця. Професійна творча компетентність є якісною характеристикою рівня підготовленості фахівця до діяльності, показником його професіоналізму. Ця інтегративна характеристика особистості об’єднує три основні компоненти: мотиваційний, який передбачає професійні інтереси та творчу спрямованість (мотиви професійної творчості, мотив досягнення. мотив творчого саморозвитку); когнітивний, який передбачає продуктивні професійні знання та професійні здібності; діяльнісний, який передбачає розвиток проектувальних, дослідницьких, організаційних уміннь і професійно важливих творчих якостей, сукупність яких забезпечує повноцінну реалізацію професіонально-творчої діяльності майбутнього фахівця.

Рівень професійної компететності випускника пропонується визначати за допомогою коефіцієнтів правильності знань; коефіцієнта усвідомленості знань; коефіцієнта гнучкості знань; коефіцієнта пізнавальної активності; коефіцієнта організованості; коефіцієнта критичності; показника рівня самооцінки; показника ступеня упевненості в собі; показника ступеня самоактуалізації [2, с.25]. Ми доповнюємо цей перелік коєфіцієнтом творчої продуктивності.

Творча діяльність розглядається як цілісний процес, орієнтований на збагачення особистого, трудового і соціального досвіду учня, що включає в себе сукупність дій із

вирішення проблемних ситуацій в трудовій практиці. Ця діяльність припускає послідовну реалізацію функцій, перенесення знань і умінь в нову ситуацію, бачення структури об'єкту праці і його новизни, самостійне комбінування відомих способів трудової діяльності в новий, знаходження різних способів рішення проблеми і альтернативних доказів, побудова принципово нового способу вирішення технічної проблеми.

Становлення і розвиток творчої діяльності майбутніх фахівців передбачає самопізнання, творчу самореалізацію, самоврядування, самоудосконалення і творчий саморозвиток особистості. Основними видами творчої діяльності в умовах професійної освіти є інформаційно-реферативні, проблемні, експериментальні, дослідницькі роботи та винаходи.

Показниками розвитку творчої діяльності можуть бути обрані такі показники: галузь творчої діяльності (види виробів, що виготовляються); ступінь творчості (створення ескізів, вибір матеріалу, кольору); рівень самостійності; використання нових засобів діяльності (методів, прийомів, способів); ступінь відмінності від інших робіт (оригінальність), ступінь відмінності від власних попередніх робіт; трудомісткість; уміння користуватися інструментом (стандартне, інноваційне); оформлення роботи (якість, акуратність, естетика) тощо [1, с.280].

Таким чином, запропонований нами підхід обґрунтовує побудову багаторівневої системи професійно-практичної підготовки, що передбачає базовий етап розвитку творчої діяльності на основі професійно-практичної підготовки (виконання освітнього стандарту і реалізація його можливостей), етап поглибленої спеціалізованої професійної підготовки (рішення творчих професійних завдань у процесі навчання), етап розвитку творчої діяльності (розвиток творчої уяви, генерація ідей, оцінка рефлексії творчого продукту). Кожному етапу дидактичної системи відповідає рівень розвитку творчої діяльності та творчої компетентності майбутніх фахівців. Ефективність реалізації дидактичної системи виявляється на основі вивчення динаміки розвитку умінь творчої проектної діяльності, умінь продуктивної перетворюючої діяльності.

Список літератури:

1. Амосков В. М. Развитие творческой деятельности учащихся при изучении технологии в профильной школе / В. М. Амосков // Технологическое образование проблемы и перспективы взаимодействия вуза и школы коллективная: [монография] / отв ред, автор-составитель П.А.Петряков. – Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2008. — С. 279—282.
2. Егоренкова С.В. Вопросы проектирования модульного развивающего обучения / С. В. Егоренкова // Педагогика: семья, школа, общество [монография] / под общей редакцией д.ф.н., проф. О.И. Кирикова. — Воронеж, 2005. —С. 21—35.
3. Криворучко К. Особливості творчих робіт учнів ПТНЗ [Текст] / К .В. Криворучко // Сучасні технології навчання майбутніх фахівців; [9-10 жовтня. 2013] : матеріали науково-практичної конференції. — Львів: Сполом, 2013. — С. 143-146.
4. Сиротин Ф. П. Дидактическая характеристика производственного обучения / Ф.П. Сиротин // Проблемы теории и практики современного специалиста: сб. науч. трудов — Вып.2. / Под ред. д-ра пед.наук, проф. М.А.Викулиной. -— Н.Новгород: изд-во НГЛУ им.Н.А.Добролюбова, 2004. — С.278-281.